

SAMİRƏ MURTUZA QIZI RZAYEVA
Sumqayıt Dövlət Universiteti
Azərbaycan dili və onun tədrisi metodikası
kafedrasının doktorantı
samirarza_79@mail.ru

**“TƏƏCCÜB/HEYRƏT” VƏ “QORXU” MİKROKONSEPTLƏRİNƏ
DAXİL OLAN LEKSİK VAHİDLƏRİN SEMANTİKASI**

Mübalığəsiz demək olar ki, son illərdə dildə emotivliyin reallaşması ilə bağlı və eləcə də bu və ya digər dilin konseptsfərasında “Emosiya” konseptinin verballaşma mexanizmləri ilə əlaqədar aparılan araşdırmalar yeni keyfiyyət mərhələsinə keçid etmişdir. Bu araşdırma sahəsində müşahidə edilən intensivlik bilavasitə linqvistik düşüncədə son onilliklərdə gedən əsaslı dəyişimlərin məntiqi nəticəsi kimi ortaya çıxmışdır. Emosiyaların linqvistika zəminində tədqiqi tarixinə nəzər saldıqda, bu zaman müasir vəziyyətində dilçilik sahələri sırasında bərabərhüquqlu şəkildə bərqərar tapan emotiologiyanın təşəkkül tarixinin yetərincə keçməkeşli olduğunu görə bilərik.

Bir çox tədqiqatçıların fikirlərinə görə baza emosiyaların sayı əsasən yeddidir: 1) Sevinc / Məmnunluq; 2) Təəccüb; 3) Qəzəb/Acıq/Hirs; 4) İkrah; 5) Nifrət; 6) Qorxu; 7) Kədər/Qəm; Bəzi emosiyalar insanın solumdakı fəaliyyəti və davranışlarına verilən emosio-koqnitiv qiymətləndirməni əhatə etdiyindən təməl (baza) emosiyalarına daxil edilməyə bilirlər ki, bu da onların müvafiq dilçilik tədqiqatları üçün maraq kəsb edib-etməməsi ilə bağlı mübahisələrə yol açmışdır.

Təqdim etdiyimiz məqalədə “Emosiya” makrokonseptinə daxil olan “Təəccüb” və “Qorxu” mikrokonseptlərinin verballaşma mexanizmləri dəyərləndirilir. Məlum olur ki, insanın hər hansı bir emosional durumu mütləq şəkildə digər psixoloji-mental vəziyyətlərə yol açır və fərqli psixosomatik fəsad və təzahür formalarının meydana çıxmasına rəvac verir. Bu mənada təsadüfi deyil ki, “Emosiya” konseptinin müəyyən daxili iyerarxik nizamının formalaşmasına rəğmən, bura daxil olan mikrokonseptlər arasında ciddi sədd çəkmək və fərqləndirmə aparmaq mümkün deyil. Məsələn, tükləri biz-biz olmaq, goose bumps, Мышшки по телу пробежали, Волосы встают дыбом və s. bu kimi ifadələrin kontekstual əsasda həm neqativ, həm də pozitiv anlam kəsb etməsi bunu əyani şəkildə sübut edir.

Açar sözlər: “Təəccüb”, “Qorxu” mikrokonseptləri, “Emosiya” makrokonsepti, Azərbaycanca, rus və ingilis dilləri

“İnsanın daxili aləminin konseptsfərasının vahid semantik məkanı” təcəssüm etdirdiyindən “emosional vəziyyətlər buraya (daxili aləm konseptsfərasına – S.R.) üzvi şəkildə pərçimlənir” və emosional sferanı əhatə edən leksik vahid və ifadələr də

öz aralarında eyni üzvilik və təbii sistemliliklə iyerarxik əlaqələr formalaşdırmış olur [1]. Belə ki, insanın hər hansı bir emosional durumu mütləq şəkildə digər psixoloji-mental vəziyyətlərə yol açıb və fərqli psixosomatik fəsad və təzahür formalarının meydana çıxmasına rəvac verir. Bu mənada təsadüfi deyil ki, “Emosiya” konseptinin müəyyən daxili iyerarxik nizamının formalaşmasına rəğmən, bura daxil olan mikrokonseptlər arasında ciddi sədd çəkmək və fərqləndirmə aparmaq mümkün deyil. Məlumdur ki, konseptlərinin taksonomik quruluşu universal – spesifik, requlyar – qeyri-requlyar, pozitiv – neqativ və s. binar oppozisiyalarının fərqləndirməsini mümkün edir [2; 144-145]. Bu sırada universal, requlyar və neqativ sayılan emosiya konseptlərindən sayılan “Qorxu” mikrokonsepti və onun ifadə resursları da xüsusi maraq doğurur. Belə ki, qorxu hissi insanın təməl instinktlərindən olan özünüqoruma instinktinə istinad edən və ciddi neyrofizioloji, habelə psiqen fəsad və “stimul-reaksiya” əsaslı təsirləri olan ümumbəşəri (dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq insan övladına xas və xarakterik olan) hisslərdəndir. “Qorxu”nun da, “Qəzəb”, “Kədər”, “Məmnunluq” kimi, insanların ətraf aləmidən gələn informasiya “emalı” ilə bağlı baza konseptləri sırasında yer alması məqamına diqqət çəkən A.Vejbitskayanın yanaşması ilə razılaşmamaq olmaz. [3]. “Konseptlər və konseptlər” adlı monoqrafik araşdırmasında bu konseptin daxili iyerarxik quruluşu məsələsinə toxunan A.N.Prixodko “Qorxu” konseptinin özünün də “ANXIETY / Həyəcan / обеспокоенность, WORRY / Narahatlıq / тревога, FRIGHT / Hürkmə / испуг kimi mikrokonseptlərə differensiallaşdığını önə sürmüşdür [4]. Öz növbəmizdə onu da qeyd etmək istərdik ki, “Təəccüb” mikrokonteksti də öz semantik sahəsi baxımından təkcə pozitiv deyil, eləcə də neqativ xarakterli emosiyaları əhatə edir. Belə ki, bilavasitə qorxudan yaranan emosional disoriyentasiya, çarəsizlik, təəccübdən doğan stupor (latın dilində: stupor “keylik”) hissləri “Qorxu” və “Təəccüb” konseptlərin həmhüdüdü formatlı əlaqələliyini təmin etmiş olur. Onu da qeyd edək ki, instinkt səviyyəsində orta qorxuya bağlılığa görə, “Qorxu”, “Təəccüb” mikrokonseptlərin verballaşmasında psixosomatik reaksiyalara əsaslanan ifadələr xüsusi yer tutur.

Boğazı qurumuş, dili qurumuş,

Çıxmışdır gözləri hədəqəsindən (M.Müşfiq) [20; 38].

M.Müşfiq yaradıcılığında gətirilən bu iqtibas tamənən “Emosiya” konseptinə daxil olan frazeoloji vahidlərdən təşkil olunmuşdur. Məlumdur ki, dili qurumaq frazeoloji vahidi: “*təəccüb, heyrat* içində qalıb danışa bilməmək” (~ dili bağlanmaq, nitqi tutulmaq, nitqi qurumaq, dili-ağzı qurumaq) anlamını ifadə edir [5]. Boğazı qurumaq frazeoloji vahidini isə polisemik olub 1. *Qorxmaq, cavab verə bilməmək, çətin sual qarşısında aciz qalmaq*; 2. *Susamaq*. anlamlarını əks etdirir [7]. Məlumdur ki, insanın qorxu və ya stress anındakı bədən reaksiyaları sırasında selikli qişanın defisit məqamı xüsusilə önəm kəsb edir. Məhz, bu səbəbdəndir ki, həyəcan keçirən, qorxu içində olan və ya yalan danışmış bunun stressini yaşayan insanlarda gözün selikli qişasının azalması tez-tez gözqırpmalarını, boğazın quruması öskürmə,

boğaz “arıtlamasını” qaçınılmaz edir. Yalan və eləcə də, bununla əlaqədar həyəcanın ideomotorikasını izləmiş tədqiqatçılar bu kimi məqamlarda boğazın, dilin, göz qişasının quruması ilə yanaşı, gözlərin bərəlməsinin, bəbəklərin böyüməsinin də labüd olduğuna diqqət çəkirlər [8]. Göründüyü kimi, bu mənada da heç də təsadüfi deyil ki, hər üç dildə qorxu, stress, həyəcan hissələrinin ifadəsinə cəlb olunan metaforikləşmələr sırasında əlaqəli psixosomatik altyapılı (yəni, alt mənə strukturlu) frazeologizmlərə geniş yer verilir: boğazı qurumaq “1. *Qorxmaq, cavab verə bilməmək, çətin sual qarşısında aciz qalmaq*”; “2. *Susamaq. (boğazı qurumaq)*” [9]; dili torpuq vurmaq (çalmaq) “*qorxudan, həyəcandan düşündüklərini tam ifadə edə bilməmək; kəkələmək, sözləri düzgün tələffüz edə bilməmək*” [10]; Язык прилип к гортани (*Имеется в виду, что лицо утратило способность говорить вследствие сильного волнения, удивления, страха и т. п.*) [11] və s.

Maraqlıdır ki, boğazın emosional gərginlik məqamında quruması reaksiyasına istinad edən frazeoloji vahidlər digər dillərdə də geniş şəkildə təsadüf edilir. Belə ki, ayrı-ayrı tədqiqatçılar məhz emotiv frazeologizmlərin struktur altyapısının təhlili çərçivəsində bu kimi faktları xüsusilə diqqətə almışlar. Məsələn, İ.İ. Sinelnikova fransız dilində: (*avoir*) *la gorge sèche* (boğazı qurumaq) “*həyəcandan nəfəsi kəsilmək*” anlamında, *avoir la boule dans la gorge* “boğazı düyünlənmək, boğazında düyün olmaq”, yəni “həyəcandan nitqi tutulmaq” frazeoloji vahidlərini qeyd edir. *La gorge sèche, la nuque raide, elle les sentait approcher* (R. Martin du Gard. *Les Thibault*) [12; 86]. Alman dilindəki bir qisim “frazeoloji vahidi emosiyaların verballaşdırması vasitəsi” qismində dəyərləndirən dilçilər isə bu sırada digər qrup psixosomatik reaksiyalara istinad edən ifadələrə diqqət çəkmişlər: - große Augen machen (hərfi tərcümədə: *böyük göz eləmək*) – “çox təəccüblənmək” anlamında; die Augen (weit) aufreißen (hərfi tərcümədə: *gözləri geniş şəkildə açmaq*), Augen und Nase aufsperrren (hərfi tərcümədə: *gözünü və burununu açmaq*) “təəccübdən gözü bərələ qalmaq anlamında”; die Augen quellen (j-m) aus dem Kopf (hərfi tərcümədə: *gözü başından kənara çıxmaq*) “(təəccübdən) gözü hədəqəsindən çıxmaq” anlamında. [13; 87] Rus dilində də neqativ emosiyaların ifadəsində psixosomatik reaksiyaların metaforik səciyyələndirməsindən geniş şəkildə istifadə edilməkdədir. Məsələn: *холод (/мороз по коже (спине) дерет, мурашки бегаят по коже, кровь стынет, мурашки бегаят по телу (/спине / коже): У меня зуб на зуб не попал от страха, а Вова вошёл в роль, схватил меня за загривок* (Сати Спивакова. “Не всё”). Тədqiqatçılar habelə orqanların disfunksiyası məqamına söykənən psixosomatik reaksiyaların da neqativ emosiyaların verballaşmasında rol oynadığına da diqqət çəkirlər: *волосы становятся дыбом; волосы шевелятся на голове (От ужаса ее подрал мороз, ноги обмякли и не слушались* (В. Распутин. “Живи и помни”) [14]. Onu da qeyd edək ki, Y. Levrişevanın diqqət çəkdiyi həmin məqamlar, yəni orqanların bu və ya disfunksiyaları ilə bağlı psixosomatik reaksiyaların (konkret olaraq, saçlarla, dəri örtüyü ilə bağlı disfunksiyaların) metaforikləşməsi məqamları Azərbaycan dilində də müşahidə edilir. Belə ki,

dilimizdə “Emosiya” konseptinin verballaşmasında ingilis və rus dilindəki analoqlara uyğun olan bəzi ifadələr təsadüf edilməkdədir. Belə ki, Azərbaycan dilində qorxu, həyəcan, emosional gərginlik kimi psixo-emosional durumların metaforik səciyyələndirməsi üçün tükləri biz-biz durmaq (olmaq) frazeologizmindən geniş şəkildə istifadə edilir. İzahlı lüğətimizə əsasən, bu ifadə ilkin lüğəvi anlamda: 1) “*son dərəcə qorxmaq, dəhşətlənmək; qorxudan, həyəcandan, dəhşətdən tükləri ürpərmək*” mənalарını əks etdirir. *Elə bir halə düşərsən ki, tükün biz-biz olar.* (M.Ə.Sabir) [21]. N.Vəliyevanın üçdillli frazeoloji lüğətində isə bu ifadənin ingilis və rus dilindəki analoqları ilə semnatik korrelyativliyi aşağıdakı formatda təqdim edilmişdir: tükləri biz-biz durmaq – one’s hair stands on end – волосы становятся (встают, поднимаются) дыбом; Tüklərim biz-biz oldu. – One feels cold shivers running down one’s spine all over skin. / One gets chill bumps. / It makes one’s flesh creep. / It gives one the shivers. – Мороз по коже пробежал. / Со страху все позвоночники пересчитал. / Мурашки по телу пробежали. / Мурашками посыпало [15; 747]. Göründüyü kimi, frazeoloji semantikanın altyapısını psixosomatik reaksiya təşkil edir. Belə ki, bu da nəticə etibarilə reaksiyanın özünün bu reaksiyaya yol açan stimulun – səbəbin metaforik adlandırmasındakı istifadəsinə yol açmışdır. Məsələn, yuxarıdakı ifadədə olduğu kimi “tüklərin biz-biz olması” qəfil mənfi və ya müsbət stresslərin səbəbiylə yaranan bədən reaksiyası olsa da, məhz həmin stimulların, yəni, qorxu, təşviş, heyrət, ehtizaz, sevinc və s. emosiyaların metaforik təsviri üçün istifadə edilir. Başqa sözlə desək, psixosomatik reaksiya nominasiya vahidinin formalaşmasını mümkün edir. Bu məqamda izahat tələb edən məsələyə – psixosomatik reaksiyanın metaforikləşmə keçidinin təhlilinə yer ayırmaq zərurəti yaranır. Belə ki, hələ 1915-ci ildə Harvard Tibb Məktəbinin rəhbəri U.B. Kənon (Walter B. Cannon) heyvanlar üzərində apardığı təcrübi araşdırmalar nəticəsində stress vəziyyətində canlıların güclü ürək döyünməsi, göz bəbəklərinin böyüməsi ilə yanaşı, tük örtüyünün qalxmasının, yəni piloereksiyasının aktivləşməsinin də qaçınılmaz olduğunu sübuta yetirmişdir [16]. Əslində, bu özəlliklərin heyvanlara xas olduğu qədər insanlar da müşahidə edildiyini ilk olaraq, Ç.Darvin ehtimal etmişdir. Belə ki, o, özünün məşhur əsərində, konkret olaraq, sonralar paralinqvistik araşdırmalarda da geniş şəkildə müraciət edilmiş “İnsanlarda və heyvanlarda emosiyaların ifadəsi” adlı (“The Expression of the Emotions in Man and Animals”, 1872) tədqiqatında da qeyd edirdi ki, saçların, tüklərin və ümumiyyətlə epidermis “əlavələrinin” qeyri-ixtiyari qalxması qədər insanların və heyvanların ortaq olan ikinci bir emosional reaksiyası, xüsusiyyəti yoxdur (“hardly any expressive movement is so general as the involuntary erection of the hairs, feathers and other dermal appendages”) [17; 95]. Yəni, heç bir psixosomatik reaksiya insanlarla heyvanlar arasında bu qədər yüksək səviyyəli ortaqlığa malik deyil. Maraqlıdır ki, tədqiqatçılar insanların sadəcə olaraq, limbik sistemin “ya vur, ya qaç” prinsipi ilə idarə olunan fizioloji reaksiyaları çərçivəsində piloereksiya (tük örtüyünün, epidermisin “qalxması”nın) ortaya qoymadıklarını da xüsusilə

vurğulayırlar. Belə ki, M.Benedeka və Ç.Körnbaxın təcrübi araşdırması musiqi dinləyərkən ehtizaz hissi yaşayan insanların da eyni psixosomatik reaksiyalar nümayiş etdirdiyini də sübuta yetirmişlər [18 ; 320-329]. Bu mənada təsadüfi deyil ki, “tükləri biz-biz olmaq” frazeoloji vahidi təkcə qorxu və əlaqəli emosional reaksiyaların ifadəsi üçün deyil, yüksək səviyyədə heyranlıq, ehtizaz, emosional ekstaz məqamlarının semantik illustrasiyası üçün də istifadə edilir. Məsələn: *İllər sonra “Görüş” filmində onun ifasını dinlədim. “Qaş qaralır, kölgə tutur yavaş-yavaş... “ tüklərim biz-biz oldu.* [22]. Musiqiyə analoji emosional reaksiya ingilis dilindəki ifadələrdə müşahidə edilir: *Music can send chills up some people's spines and give them goosebumps.* [19]. Xatırladaq ki, *goosebumps / goose bumps* ifadəsi bilavasitə emosional reaksiya əsasında yaranan frazeoloji vahiddir. N.Vəliyevanın üçdillli frazeoloji lüğətində qeyd edilir: *goose bumps / goose pimples / goose flesh – qaz dərisi (soyuqdan ya qorxudan biz-biz olmuş dəri) – гусиная кожа / мороз по коже дерёт / мороз по коже подирает / мороз по коже пробегает / мороз по спине идёт / мороз по спине продирает (ощущается озноб, вызываемый чувством сильного страха, волнения, возбуждения)* [15; 542]. Dəri örtüyünün psixosomatik reaksiyaları ilə bağlı yaranmış olan və “Emosiya” konseptinə daxil olan frazeoloji vahidlərin təhlilinə irəlidə daha təfsilatlı şəkildə qayıdacağıq. Bu məqamda piloereksiya ilə bağlı frazeoloji vahidlərin “Emosiya” makrokonsepti çərçivəsindəki konseptual-semantik “paylanmasına” diqqət çəkmək istərdik.

“Heyrət” mikrokonsepti çərçivəsində: *Elə bu zaman bütün bu tərəfləri adamın tükünü biz-biz eləyən it boğuşmasının səsi бүürüdü (Elçin) [23 ; 111]; У него «волосы встали дыбом», когда он узнал о размерах украденного [24]. “Qəzəb” mikrokonseptində: Hətta bir pristav «vətənpəərəstliyindən» savadlı gəncləri görəndə gözləri çıxırdı, tükləri biz-biz dururdu (Ü.Nacıbəyov) [25; 206]; После того как «российские хакеры» взломали электронную почту демократов , у сотрудников Госдепа «волосы встали дыбом» [26]; “Qorxu” mikrokonseptində: *Bayaq elə uladı ki, yuxudan dik atıldım, vahimədən tüklərim biz-biz oldu, indi də dimdiyini şaqıldadır!* (M.İbrahimbəyov) [27]; “Ehtizaz – Rıqqət” mikrokonseptində: *Şairin əsərlərini, xüsusilə “Heydərbabaya salam” poemasını oxuyanda tüklərim biz-biz durur.* [28; 4]; *У американцев волосы встали дыбом от горячего приветствия русского Су-30 [29]; “Sevinc – Fərəh” mikrokonseptində: O gün Azərbaycan millisinin dalbadal uğurlarına tüklərim biz-biz oldu [30]; Şagirdlərin çıxışlarını izləyərkən sevinc və həyəcədən tüklərim biz-biz oldu [31].**

Göründüyü kimi, “Emosiya” konseptinin daxili quruluşu həm iyerarxik strukturlaşma baxışından, həm də bir növ rizomatikliyə bənzər əlaqələndirmə baxımından diqqəti cəlb edir. Yəni, “Emosiya” konseptinə daxil olan mikrokontekstlər əsas konseptual nüvəyə nəzərən, iyerarxik əlaqə növünü sərgilədiyi halda, mikrokonseptlər bir-birinə nəzərən kəskin sərhədlərə malik olmur. Belə ki, müsbət semantikəli emosional mikrokonseptlər tam uyarlı (harmonik) şəkildə neqativ anlamlı mikrokonseptlərlə həmhüdüdlük nümayiş etdirə bilər. Məsələn, tükləri biz-biz

olmaq, goose bumps, Мурашки по телу пробежали, Волосы встают дыбом və s. bu kimi ifadələrin kontekstual əsasda həm neqativ, həm də pozitiv anlam kəsb etməsi bunu əyani şəkildə sübut edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Валиева Р.М. Репрезентация эмоциональных концептов "Радость", "Горе", "Страх" в русском языке: с элементами сопоставления с башкирским <https://www.dissercat.com/content/representatsiya-emotsionalnykh-kontseptov-radost-gore-strakh-v-russkom-yazyke-s-elementami-s>
2. Приходько А. Н. Таксономия концептов (с.144-171) // Лингвоконцептология: перспективныенаправления, (под. ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой), Луганск : Изд-во ГУ „ЛНУ имени Тараса Шевченко”, 2013., 624 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: [пер. с англ.], М.: Рус. словари, 1996., 411 с.
4. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы, Днепропетровск: Белая Е. А., 2013., 307 с.
http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/745/1/Prykhodko_Concept_and_concept_systems.pdf
5. dili qurumaq // Azərbaycan dilinin frazeologiya lügəti
<https://www.azleks.az/online-dictionary/dili+qurumaq/?s=3>
6. Stupor <https://www.maria-online.us/health/article.php?lg=az&q=Stupor>
7. boğazı qurumaq // Azərbaycan dilinin frazeologiya lügəti
<https://www.azleks.az/onlinedictionary/bo%C4%9Faz%C4%B1+qurumaq/?s=3>
8. Землянов Валерий Михайлович Диагностика обмана
<https://litresp.com/chitat/ru/%D0%97/zemlyanov-valerij-mihajlovich/svoya-kontrrazvedka-prakticheskoe-posobie/45>
9. boğazı qurumaq // Məhərrəmli Q., İsmayilov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lügəti, Bakı, “Altun kitab”, 2015 <https://www.azleks.az/online-dictionary/bo%C4%9Faz%C4%B1+qurumaq/?s=3>
10. dili topuq vurmaq (çalmaq) // Məhərrəmli Q., İsmayilov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lügəti, Bakı, “Altun kitab”, 2015 <https://www.azleks.az/onlinedictionary/dili+topuq+vurmaq+%28%C3%A7almaq%29/?s=3>
11. Язык прилип к гортани // Большой фразеологический словарь русского языка. — М.: АСТ-Пресс. Е.Н. Телия. 2006.
https://phrase_dictionary.academic.ru/2822/%D0%AF%D0%97%D0%AB%D0%9A_%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9B%D0%98%D0%9F_%D0%9A_%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%98

12. Синельникова И.И. Эмотивные фразеологизмы французского языка в полевом аспекте: моногр., Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013., 188 с.
13. Блытова Е. В., Малыгин В. Т. Немецкие фразеологизмы как средство вербализации эмоций // Известия ВГПУ, 2013, с.85-88, <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskie-frazeologizmy-kak-sredstvo-verbalizatsii-emotsiy>
14. Лаврищева Е. В. Репрезентация негативных эмоций в языковой картине мира русского и немецкого языков (на материале соматической лексики) // Вестник ИГЛУ 2010, №4, с.27-33, <https://cyberleninka.ru/article/n/representatsiya-negativnyh-emotsiy-v-yazykovoy-kartine-mira-russkogo-i-nemetskogo-yazykov-na-materiale-somaticheskoy-leksiki>
15. Vəliyeva N.Ç. Azərbaycanca - İngiliscə - Rusca frazeoloji lüğət, B.: Nurlan, 2006, 863 s. <https://ebooks.azlibnet.az/book/vOZLpnFo.pdf>
16. Takeda A. What Makes Hair Stand on End When You're Scared? // Everyday health, October 28, 2011 <https://www.everydayhealth.com/emotional-health/what-makes-hair-stand-on-end-when-youre-scared.aspx>
17. Darwin C. The Expression of the Emotions in Man and Animals., London:: John Murray, Albemarle Street., 1872. 399 pp. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2309885/component/file_2309884/content
18. Benedeka M., Kaernbach Ch. Physiological correlates and emotional specificity of human piloerection // Biological Psychology. 2011 Mar; 86(3): 320–329. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3061318/>
19. Dodgson L. There's a biological reason why some people get chills down their spine when they listen to music and others don't // The Business Insider, Nov 9, 2017 <https://www.businessinsider.com/goosebumps-when-listening-to-music-could-mean-youre-more-emotional-2017-11>

MƏNBƏLƏR:

20. Müşfiq M. Əsərləri. 2 cildə, II Cild, 191 s. <http://elibrary.bsu.az/kis/1618.pdf>
21. Biz-biz <https://obastan.com/az/dict/exp/word/4628-B%C4%B0Z-B%C4%B0Z>
22. <https://lent.az/news/190578>
23. Elçin. Seçilmiş əsərləri, (10 cildə), 2-ci cild. «ÇINAR-ÇAP» müəssisəsinin nəşriyyatı, Bakı, 2005, 523 səh.
24. <https://finobzor.ru/995-matvienko-u-menya-volosy-vstali-dybom.html>
25. Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərlər. İki cildə. Birinci Cild, <http://elibrary.bsu.az/kis/1625.pdf>
26. <https://russian.rt.com/inotv/2018-02-06/Nuland-volosi-vstali-dibom-kogda>

27. İbrahimbəyov M. Bayquş gəlmişdi.
<https://aydinyol.aztc.gov.az/newsview/1661/BAYQUSH-GELMISHDI>
28. Müşfiq Ş. Türkiyədə Azərbaycana, ədəbiyyatımıza böyük maraq var // 525-ci qəzet.- 2017.- 8 iyun.- S.4.
<http://www.anl.az/down/meqale/525/2017/iyun/546347.htm>
29. https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201705121337-zovv.htm
30. <https://modern.az/az/news/114672>
31. <https://fgulen.com/az/gulenin-eserleri/747-fgulen-com-azerice-azerbaycan-dili/metbuat/xeberler/43173-taylandda-turk-dili-olimpiadasinin-secim-turu-kecirilib>

СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ВХОДЯЩИХ В СОСТАВ МИКРОКОНЦЕПТОВ «УДИВЛЕНИЕ» И «СТРАХ».

Ключевые слова: микроконцепты «Удивление», «Страх», макроконцепт «Эмоция», азербайджанский, русский и английский языки.

Не будет преувеличением сказать, что в последние годы исследования реализации эмоциональности в языке, а также механизмов вербализации понятия «эмоция» в понятии языка вышли на новый качественный этап. Интенсивность, наблюдаемая в этой области исследований, возникла как прямое логическое следствие фундаментальных изменений, происшедших в лингвистической мысли за последние десятилетия. Если мы посмотрим на историю изучения эмоций на базе языкознания, то увидим, что история становления эмоциологии, которая в современной ситуации в равной степени утвердилась среди областей языкознания, довольно коротка.

По мнению многих исследователей, количество базовых эмоций в основном равно семи: 1) Радость/Удовлетворение; 2) удивление; 3) Гнев/Гнев/Гнев; 4) отвращение; 5) ненависть; 6) Страх; 7) Горе/Горе; Некоторые эмоции не могут быть отнесены к базовым эмоциям, поскольку они связаны с эмоционально-когнитивной оценкой деятельности и поведения человека в обществе, что привело к разногласиям относительно того, представляют ли они интерес для соответствующих лингвистических исследований.

В данной статье оцениваются механизмы вербализации микроконцептов «Удивление» и «Страх», входящих в состав макроконцепта «Эмоция». Получается, что любое эмоциональное состояние человека неизбежно приводит к другим психологическим и психическим состояниям и способствует возникновению различных форм психосоматических осложнений и проявлений. В этом смысле не случайно, что, несмотря на формирование определенного внутреннего иерархического порядка понятия «Эмоция», нельзя провести серьезный барьер и разграничить входящие сюда микропонятия. Например, перья становятся мы-го, мурашки по коже, по телу бегают муравьи,

волосы громко встают дыбом и так далее. Тот факт, что такие выражения имеют как отрицательную, так и положительную коннотацию на контекстуальной основе, доказывает это.

SEMANTICS OF LEXICAL UNITS INCLUDED IN THE MICROCONCEPTS "SURPRISE" AND "FEAR"

Keywords: "Surprise", "Fear" micro-concepts, "Emotion" macro-concept, Azerbaijani, Russian and English languages

It is no exaggeration to say that in recent years research on the realization of emotionality in language, as well as on the mechanisms of verbalization of the concept of "Emotion" in the concept of a language, has entered a new qualitative stage. The intensity observed in this field of research has emerged as a direct logical consequence of the fundamental changes that have taken place in linguistic thought in recent decades. If we look at the history of the study of emotions on the basis of linguistics, we can see that the history of the formation of emotiology, which is equally established in the modern field of linguistics, is quite short.

According to many researchers, the number of basic emotions is basically seven: 1) Joy / Satisfaction; 2) Surprise; 3) Anger / Anger / Anger; 4) Disgust; 5) Hate; 6) Fear; 7) Grief / Grief; Some emotions may not be included in basic emotions because they involve an emotional-cognitive assessment of a person's activities and behavior in society, which has led to controversy as to whether they are of interest for relevant linguistic research.

This article evaluates the mechanisms of verbalization of the micro-concepts "Surprise" and "Fear" included in the macro-concept "Emotion". It turns out that any emotional state of a person inevitably leads to other psychological and mental states and promotes the emergence of different forms of psychosomatic complications and manifestations. In this sense, it is not accidental that, despite the formation of a certain internal hierarchical order of the concept of "Emotion", it is impossible to draw a serious barrier and distinguish between the microconcepts included here. For example, feathers become we-go, goose bumps, ants run through the body, hair stands up loudly, and so on. The fact that such expressions have both negative and positive connotations on a contextual basis proves this.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.02.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.02.2022

**Rəyçi: prof. R.S.Məmmədov
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**